

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**TÜRKİYE ALMANYA İLİŞKİLERİNDE NASYONAL SOSYALİST
ALMANYA'DAN TÜRKİYE'YE SİĞİNAN AYDINLARIN ETKİSİ**

Oktay HEKİMLER¹

Öz

Almanya ile Türkiye I. Dünya Savaşını izleyen yıllarda bir dönüşüm sürecine girmiş ve kendilerini zamanla uluslararası politikada yeniden kabul ettirmişlerdir. Genç Türkiye Cumhuriyeti her siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda gerçekleştirdiği reformlar çerçevesinde giderek Batı Devletler sistemi içinde yerini alırken, Almanya ise gerek Weimar Anayasası gerekse izlediği barış yanlısı politika ile savaş sonrası yeni dünya düzeninde demokratik bir aktör olarak yerini almıştır. Bunu izleyen yıllarda Türkiye statükocu tutumunu sürdürürken, Almanya ise Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişi ile beraber demokrasi ve barış yanlısı kimliğini terk etmiştir. Almanya demokrasiden uzaklaşıp yüzünü giderek karanlığa dönerken, Türkiye ise her alanda değişimini sürdürmüş, köklü reformlar ile bir aydınlanma dönemine girmiştir. Bu şekilde aydınlığı bakan bir aktör olarak modern bir ulus devletin inşası sürecinde ihtiyaç duyduğu Batılı aydın ve uzmanlar kadar Nasyonal Sosyalizmden kaçan kesimlere de kapılarını açmıştır.

Bu çalışmada Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişi sonrasında ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Alman bilim adamı, sanatçı ve aydınların Türkiye'ye sığınmaları ve Türkiye'de yeni bir varlık inşa etmeleri konu edilmiştir. Bu şekilde anti demokratik bir rejimden kaçan bu kişilerin bilimsel bir temel üzerine inşa edilmeye çalışan yeni bir ulus devletin, Türkiye'nin aydınlanması ve modernleşmesine olan etkileri tartışılmıştır. Çalışmada amaç karanlıktan aydınlığa sığınan bu kimselerin Türkiye'nin erken dönem dönüşümündeki katkıları, bu gelişmenin iki taraf açısından neden ve sonuçlarını Türkiye'nin öncelikleri çerçevesinde ortaya koyabilmek ve Cumhuriyetin yüzüncü yılında, anlamaya çalışmaktır. Bu maksatla o döneme ilişkin tartışmaları içeren bir literatür taraması ile yola çıkılmış, dönemin resmi çevrelerinin tutum ve politikalarına bakılmış aynı zamanda anı, biyografi, rapor ve benzeri kaynaklar vasıtası ile iki taraf kamu oylarının olaylara bakışı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Nasyonal Sosyalizm, Faşizm, Üniversite Reformu

JEL Kodları: N40, N43, N44

Başvuru: 18.08.2023 **Kabul:** 15.10.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ohেকimler@nku.edu.tr, Tekirdağ, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-1498-6283

THE INFLUENCE OF INTELLECTUALS WHO DEFECTED TO TURKEY FROM NATIONAL SOCIALIST GERMANY ON TURKEY-GERMANY RELATIONS²

Abstract

In the years following World War I, Germany and Turkey entered a process of transformation and were able to reassert themselves in international politics. While the young Republic of Turkey gradually took its place in the Western States system within the framework of the reforms it realised in every political, economic and social field, Germany took its place as a democratic actor in the new post-war world order with both the Weimar Constitution and the pro-peace policy it pursued. In the years that followed, Turkey maintained its status quo stance, while Germany abandoned its pro-democracy and pro-peace identity with the coming to power of the National Socialists. While Germany moved away from democracy and gradually turned its face towards darkness, Turkey continued to change in every field and embarked on a period of enlightenment with radical reforms. In this way, it opened its doors to those fleeing National Socialism as well as the Western intellectuals and experts it needed in the process of building a modern nation state.

In this study, German scientists, artists and intellectuals who were forced to leave their country after the National Socialists came to power took refuge in Turkey and built a new existence in Turkey. In this way, the effects of these people, who escaped from an anti-democratic regime, on the enlightenment and modernisation of Turkey in a new nation state, which was trying to be built on a scientific basis, were discussed. The aim of this study is to reveal the contributions of these people who took refuge from darkness to light in Turkey's early transformation, the causes and consequences of this development for both sides within the framework of Turkey's priorities and to try to understand it in the centenary year of the Republic. For this purpose, we started with a literature review of the debates on that period, looked at the attitudes and policies of the official circles of the period, and tried to examine the public opinion of the two sides through memoirs, biographies, reports and similar sources.

Keywords: Turkey, Germany, National Socialism, Fascism, University Reform

JEL Codes: Code1, Code2.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Almanya'da 30.Ocak 1933 tarihinde Nasyonal Sosyalist Partinin zaferi ile sonuçlanan gelişmeler yalnız bir rejim değişikliği ile sonuçlanmamış radikal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Almanya'nın geniş kesimleri için bu iktidar değişimi ekonomik istikrar ve dış politikada artan güç olarak algılanmıştır. Ancak Weimar Cumhuriyeti boyunca Nasyonal Sosyalizme muhalif olan kişiler ya da onun çizdiği çerçeveye gerek ırksal gerekse düşünsel olarak uymayan kimseler için bu değişim artan bir tehdit olmuş, yaşam alanları her geçen gün daha daralmıştır.

² The Extended English Summary is located the end of the Article

Buna karşılık coğrafi olarak Almanya'dan epey uzak Türkiye'de daha 1920'li yılların başından itibaren toptan bir modernleşme ve reform süreci başlatılmış, yeni kurulan ulus devleti Batılı demokrasileri örnek alarak inşa etmek gayretine girilmiştir. Bu çerçevede daha 1920'li yılların ortalarından itibaren parti ve ideolojik görüşlerden bağımsız olarak Alman uzmanların desteği aranmış, onların ülkenin modernleşme sürecine ivme kazandırması istenmiştir. Almanya'da yaşanan rejim değişikliği ise coğrafi olarak uzak bu iki ülkenin bilimsel ve kültürel olarak daha da yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye'de yaşayan mevcut Alman ve Almanca konuşan topluluğa 1933-1945 arasında Türkiye'de yaşamak ya da Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Alman göçmen bilim adamları, sanatçı ve aydınlar katılacak, bu kimseler Türkiye-Almanya ilişkilerinin özel bir başlığını oluşturacaklardır.

Türkiye gelen bu göçmenlere sığınacak bir ülke hatta ikinci bir vatan olarak ev sahipliği yaparken, onlar da bilgi ve tecrübelerini bu modernleşme projesi için seferber edecek, ülkenin modernleşmesine katkı sunacaklardır. Esasında burada söz konusu olan iki taraflı bir kazanımdır. Zira tesadüflerin ve kötü zamanların bir araya getirdiği bu işbirliği her iki tarafa da kazanç sağlamıştır. 1933-1945 arasında Türkiye'de çeşitlilik arz eden bir Alman topluluğu mevcut olsa da bunlar içinde Nasyonal Sosyalist rejimin "öteki" ilan ettiği göçmen entelektüel ve bilim adamları ayrı bir fonksiyon yüklemişlerdir. Türkiye, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte, Nasyonal Sosyalist rejimden kaçan bu kişilere yaşama ve çalışma hakkı tanımış, onlar ise Türkiye Cumhuriyeti'ne olan minnet borçlarını ülkenin dönüşüm sürecinde üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirerek ödemişlerdir.

Ancak ne Türkiye'nin amacı doğrudan bu kimseleri Nazi zulmünden kurtarmak olmuş, ne de bu kimseler yola hiç bilmedikleri (sadece Doğu ile Batı arasında yer aldığına kanaat getirdikleri) Türkiye'nin modernleşmesine doğrudan katkı sunmak amacıyla çıkmışlardır. Bu buluşmanın ardında yatan yalnızca zorunluluklar ve ihtiyaçlar olmuştur. Bir taraf hayatını kurtarmak, diğer taraf ise dönüşüm sürecini gerçekleştirmek için diğerine ihtiyaç duymuş ve bu şekilde bir araya gelmiştir. Başka bir ifade ile içinde bulunan koşullar ve ihtiyaçlar iki tarafı bir araya getirmiştir. Belirtilmesi gereken bir husus da burada sadece Batılı Avrupa çıkışlı tek taraflı bir bilgi transferi, tek taraflı bir modernleşme akışının söz konusu olmadığıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında ülkelerine geri dönen bu kimseler bu defa Türkiye'de elde ettikleri bilgi ve tecrübeleri ile Almanya'nın yeniden inşasına katkı sağlamışlar, Türkiye'de edindikleri bilgi ve tecrübeleri bu defa Almanya'nın yeniden demokratik bir ulus devlet olarak inşası ve toplumsal dönüşümünde seferber etmişlerdir. Bu nedenle Türkiye Almanya ilişkilerinde çok ayrı yer teşkil eden bu başlık iki ülkenin de geleceğine ciddi anlamda tesir etmiştir. İki ülkede kısa zamanda meydana çıkan köklü bir değişikliğin türevi olan bu göç dalgası Almanya'nın yüzünü karanlığa döndürürken, Türkiye'nin ise yüzünü aydınlığa döndürmesi sürecine önemli tesir etmiştir. Bu hali ile Almanya bir kaçış ülkesi olurken genç Türkiye Cumhuriyeti bu kimseler için bir çekim noktası olmuş, iki ülke aynı zaman diliminde olağanüstü bir dönüşüm yaşamıştır.

Çalışmada Türkiye-Almanya ilişkilerini şekillendiren bu göç hareketinin sebep ve sonuçları Türkiye'de modernleşme hareketine etkisi mevcut literatür taraması yapılarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde genç Türk ulus devletinin inşasında Alman bilim, sanat adamları ve aydınlarının katkısını görmek mümkün olabilecektir.

2. Almanya'da 1933 Öncesi Genel Türkiye Algısı

Alman İmparatorluğu ve Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkışı bir süre için iki taraf arası ilişkilerin kesintiye uğramasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi Türkiye'deki Alman nüfus için bir dönüm noktası olmuştur. Mondros Mütarekesi hem Türk-Alman diplomatik ilişkilerinin son bulması (Madde 23.) hem de Osmanlı devleti sınırları içindeki tüm Alman yurttaşların sınır dışı edilmesini zorunlu kılmıştır (Özgiray, 1998: 6). Bu çerçevede Osmanlı topraklarında koşullanmış 10.000 asker ile beraber uzun yıllar boyu bu topraklarda yaşayan yaklaşık 3000-4000 kadar sivil de ülkeyi terk etmeye zorlanmıştır (Mangold-Will, 2018: 372). Alman kulübü "Teutonia" da dahil olmak üzere İstanbul'da yer alan tüm resmi temsilcilik (elçilik, konsolosluk), hastane, okul, anaokuluna İngilizler tarafından el konulmuş, Almanların yeniden "Boğaziçine" geri dönüşü tümüyle engellenmek istenmiştir. Denilebilir ki burada asıl hedef ise İmparatorluğun son dönemi, özellikle de modernleşme sürecinde belirleyici olan Alman etkisini kırmak olmuştur.

O güne dek askeri ittifak içinde olan ve Osmanlı modernleşme hareketinde özellikle 19. Yüzyıl ile beraber son derece belirleyici olan Almanya ve Alman uzmanlar ile ilişkiler bu yeni dönemle beraber bir süreliğine unutulmuş gözükür. Başka bir ifade I. Dünya Savaşı sonrasında ikili ilişkiler bir süre için kan kaybetmiş, Türkiye'ye yönelik ilgi düşmüştür (Adanır, 2021: 23). Hatta sol basında örneğin Rote Fahne (Kırmızı Bayrak), Die Freiheit (Özgürlük) ya da Vorwärts (İleri) gibi yayınlarda Almanya'nın Türkiye'deki etkinliğine ilişkin eleştirel bir tutum bile söz konusu olmuş, özellikle 1915 olayları, Almanya'nın bu olaylardaki rolü ve sonuçları sık sık tartışılmıştır (Adanır, 2021: 24). Buna karşılık Kurtuluş Savaşı ve sonrasında özellikle Alman sağ basında Türkiye'ye yönelik ilgi yeniden artmış, gelişmeler ikircikli şekilde takip edilmiştir. Bir tarafta Türkiye'deki Hristiyan azınlığın geleceğine ilişkin bir endişe yükselirken, öte tarafta ise Kemalistlerin verdiği anti emperyalist kurtuluş mücadelesi takdir edilmiştir. Kurtuluş savaşı bu bağlamda özellikle muhafazakar ve milliyetçi kesimin yakından takip ettiği bir gelişme olmuş Versay ile Sevr Antlaşmaları arasında bağlantı kurulmuştur. Ancak bunun ötesinde sıkı ikili ilişkiler söz konusu olmamıştır (Möckelmann,2017:102).

Türk-Alman ilişkileri savaş sonrası dönemin kargaşasında iç politik meselelerin gölgesinde kalsa da iki ülke diplomatik ilişkileri 3 Mart 1924 tarihli Türk Alman Dostluk Antlaşmasının yürürlüğe girişi ile yeniden normalleşmiştir. Bunu 1932 tarihli Ekonomik İşbirliği Anlaşması izlemiş, Almanya artık Türkiye'nin ana ihracat ve ithalat ülkesi konumuna yükselmiştir. Weimar Dönemi ile beraber aynı zamanda Türkiye'ye yönelik ilgi yeniden artmıştır. Büyük bir çoğunluğu askeri ve siyasi ilişkileri konu alan anı kitapları olan ancak başta Atatürk'ün Nutuk'u olmak üzere

Türkiye’deki dönüşüm sürecini, devlet ve toplumsal değişimi konu alan pek çok kitap yayınlanmış bunlar da Türkiye’ye olan ilgiyi artırmıştır (Adanır, 2021: 25).

Nasyonal Sosyalistlerin 1933 yılında iktidara gelişi ile beraber Almanya’daki yeni rejimin Türkiye’ye olan ilgisi artmış, Atatürk Türkiye’sinin giderek uluslararası politikada varlığını ortaya koyduğu başarılı dış politika bu dönemde Berlin’de de ilgi ile takip edilmiş ve desteklenmiştir (Sönmezoglu, 2011: 423). Özellikle Avrupa’nın güneydoğusu söz konusu olduğunda Almanya için Türkiye giderek önem arz eden bölgesel bir aktöre dönüşmüş, Ankara’nın Balkan ülkeleri ile ilişkileri, Moskova ile kurduğu denge politikası, Ortadoğu’da kurduğu denge Almanya nazarında Türkiye’nin önemini artırmıştır (Sönmezoglu, 2011: 424). 1933 yılında yayımlanan “Mekânsal Politika- Kültür Politikası” adlı propaganda yayınında doğuda etkin bir propaganda stratejisinin temelleri çizilmiş Türkiye Nasyonal Sosyalist Almanya’nın nüfuz alanı içine çekilmeye çalışılmıştır (Adanır, 2021: 26). Bu şekilde başta kültürel alan olmak üzere her tür işbirliği geliştirmek suretiyle ilişkiler derinleştirmeye Türkiye üzerinde bir nevi hegemonya oluşturulmaya çalışılmıştır. İki ülke rejimi arasında paralellik kurmak, Hitler ve Atatürk’ün lider ve ideolojik özelliklerini benzetmek ile Türkiye’deki otoriter yapı ile Almanya’da Nasyonal Sosyalist sistem ve İtalya’da Faşist sistem arasında belli bir benzerlik olduğunu ileri sürmek de bu dönemde başvurulan yöntemler olmuştur (Adanır, 2021: 27) Yine Türkiye’deki Pantürkist hareketlere destek verilmiş, Türkiye daha savaş öncesinde Almanya saflarına çekilmeye çalışılmıştır (Özdoğan,2004: 140). Bu şekilde Almanya’nın Türkiye’yi savaşa sokmak yönündeki propagandası savaştan önce başlamış, Almanya Türkiye’yi etki alanına çekebilmek için ekonomi, askeri, eğitim ve kültür alanlarında var olan ilişkilerden yararlanmış (Koçak, 1991:39). Türkiye’ye yönelik ilgi savaş hazırlıkları ile beraber daha da yükselmiş, Almanya’nın dünyadaki yeni rolü ve Türkiye ile ortak çıkarlar sürekli propaganda konusu olmuştur. Türkiye’nin jeostratejik konumu, savaş sanayi için gereksinim duyulan krom bakır ve pamuk gibi hammaddelerde zengin kaynaklara sahip oluşu bunun temel nedeni olsa da Ankara hükümeti, Berlin ile yeterli işbirliği ortaya koymamış, tam olarak onun beklentilerini karşılamamış ve tüm çağrılara rağmen Berlin’in yanında yer almamıştır (Schreiber, Stegmann ve Vogel: 1984, 137). Hitler için Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra İsmet İnönü ise bir hayal kırıklığı olmuş, İnönü’ye ilişkin umutlu olmayan Hitler Atatürk’ün ölümü sonrasında Türkiye’nin zayıf ruhlu, basiretsiz ve güçsüz küçük insanlar tarafından yönetildiğini ifade etmiştir (Schreiber, Stegmann ve Vogel: 1984, 139). Nihayet Ankara Hükümetinin giderek müttefikler ile yaklaşması 1939 yılında Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında, İttifak Antlaşması imzalanmasına Almanya’nın tepkisi sert olmuş 16 Ocak 1939 tarihli ve 150 milyon Reichsmark kredi verilmesi öngörülen anlaşma onaylanmamış, yine süresi 1939’da dolacak olan 25 Ağustos 1938 tarihli Türk-Alman ticaret anlaşmasının yenilenmesi görüşmeleri başlatılmamıştır (Aydoğdu, 2021: 84). Benzer şekilde basının etkisi ile kamuoyunda Türkiye’ye yönelik eleştirel bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır (Adanır, 2021: 21). Türkiye’nin ne pahasına olursa olsun müttefiklerin yanında yer almaması ve Alman ulusal çıkarlarının aleyhinde hareket etmemesi bu dönemle beraber Almanya’nın Türkiye politikasının temelini oluşturmuştur. Siyasi propaganda ve kültür politikası ile Türk

resmi çevreleri kadar Türk kamuoyunu ikna etmek de bu politikanın bir ayağını oluşturmuştur.

3. Türkiye'deki Alman Kolonisi (Türkiye Almanları)

Türkiye'de etkisini 1933 sonrasında hissettirecek Alman göçmenler, esasında var olan bütünün yalnız bir parçasını oluşturmuştur. Zira bu dönemde Türkiye'de kökeni I. Dünya Savaşı öncesine dayanan bir Alman kolonisi mevcuttur ve bu kimseler Alman toplumunun Türkiye'deki bir tür yansıması olmuştur (Mangold-Will, 2014: 303). Söz konusu yıllarda İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir gibi kentlerde liberal, komünist, sosyal demokrat ya da Yahudi Alman sığınmacılar kadar diplomatlar, ekonomik sığınmacılar, maceracılar, misyonerler, milliyetçi/muhafazakar (sonraki yıllarda Nasyonal Sosyalist), politik yönelimi olmayanlar şeklinde çok geniş bir kesim Alman yurttaşın (Reichsbürger) Türkiye'de yaşadıkları, üniversite ve devlet kurumlarında, orduda, askeri okullarda öğretmen ve uzman olarak görev yaptıkları bilinmektedir (Mangold-Will, 2014: 304). Bu hali ile I. Dünya Savaşı izleyen dönemde Türkiye'deki Alman topluluk açısından bir çeşitlilik ve çok seslilik söz konusudur. Başka bir ifade ile bu dönemde Almanya'daki farklı görüş ve düşünceler bu şekilde Türkiye'de de temsil edilmiş, bunların bir şekilde propogandası yapılmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'yi terk etmeye zorlanan Almanlar, Cumhuriyetin ilanını takip eden sürede Weimar Almanya'sı ile diplomatik ilişkilerin yeniden canlanmasına bağlı olarak Türkiye'ye geri dönmeye başlamıştır (Preusser, 2007: 699). Bunlar içinde küçük bir kesim I. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'deki Alman kolonisine mensup iken büyük bir kesim ise ekonomik olarak daha iyi bir yaşam sürmek ve yeni kurulan ulus devletteki fırsatları şansa çevirmek isteyenler olmuştur. Bu şekilde Türkiye'de varlıkları savaş öncesi döneme dayanan başarılı iş adamları, tüccar ve girişimciler kadar maceracılar, Weimar Almanya'sında yaşanan yüksek enflasyon mağduru ekonomik göçmenler de genç Türkiye Cumhuriyetinde şanslarını aramışlardır (Mangold-Will, 2018: 308). Hatta “evlilik göçmeni” olarak adlandırılan daha alt sınıflara mensup genç hanımlar evlilik yoluyla daha iyi bir hayat standardına ulaşabilmek umuduyla Türkiye'ye gelmişlerdir (Dietrich, 1998: 308). Buna ek olarak daha 1920'li yılların ortalarından itibaren Alman bilim adamları, sanatçı ve mimarlar Türkiye'de çağdaş bir eğitim, kültür ve bürokrasi inşa etmek üzere ülkeye davet edilmiştir (Mangold-Will, 2018, 371). Almanların Türkiye yerleşmesi 1927 yılında akdedilen Alman-Türk İkamet Sözleşmesi ile yasal bir zemin kazanmış, (Bütüner, 2015: 265) buna rağmen bu kişilerin ikamet süreleri boyunca politik faaliyette bulunmaları yasaklanmış, 1932 yılından itibaren ancak resmi sözleşmede çerçevesi çizilen belli meslekleri icra edebilmek ve belli alanlarda çalışabilmek imkanına sahip olmuşlardır (Wollstein, 1980: 87).

Denilebilir ki Alman toplumunun bir yansıması olan Türkiye'deki Alman topluluğu bu hali ile farklı siyasi görüşlerin de taşıyıcısı niteliğindedir³ ve bu bölünmüşlük 1933

³Alman koloni içinde Monarşistler/Muhafazakarlar ile Cumhuriyetçiler/Liberaler şeklindeki bölünmenin bir göstergesi Büyükelçi Rudolf Nadolny'nin 1924 -1932 yılları arasında hem Alman İmparatorluğunun

sonrasında hem Almanya hem de Türkiye'deki Almanlar arasında daha da derinleşmiştir (Erichsen, 2016: 42). Bu dönemle beraber Türkiye'deki mevcut Almanlara artık Nasyonal Sosyalist eğilimli kimseler de dahil olmuş ve bunlar hem Alman koloni üyeleri hem de Türk resmi çevreleri ve kamuoyu üzerinde etkin bir propagandaya girişmişlerdir. Alman kolonisi içinde liberal kesim ve Yahudi kökenli Almanların giderek koloni dışı edilmiş ya da topluluklarını oluşturmuştur. Bu şekilde Türkiye'deki Alman kolonisi kendi içinde Reich Yurttaşlarından (her şeyi ile rejimin çerçevesine uyan) oluşan Koloni A ve diğerlerinin oluşturduğu (rejimin ötekileri) Koloni B şeklinde bölünmüştür. (Mangold-Will, 2014: 309). Bu arada Koloni B mensupları mümkün olduğunca Koloni A'dan uzak durmaya gayret etmişse de bu kimseler günlük hayatlarında sık sık bir araya gelmek durumunda kalmışlardır. Cem Dalaman'ın aktardığına göre 1924'ten beri yeniden faaliyete geçen Alman kulübü Teutonia ya da Hancı Hans Fischer'in meyhanesi İstanbul'da bu kişilerin yolunun keşiştiği iki mekan olmuştur (Dalaman, 2001: 97).

Yukarıda yer verildiği üzere hem 1933 sonrasında hem de savaşa doğru Türkiye'ye yönelik ilgi artmıştır. Türkiye'yi bir müttefik olarak yanına çekmek ve savaşa sokmak Hitler Almanya'sında hedefi olmuş ve bu bağlamda Nasyonal Sosyalist propaganda Türkiye'de de üzerine düşeni yapmaya gayret etmiş (Adanır, 2021: 21) bu gerçek de Türkiye'de bulunan Alman topluluğa da özel bir misyon yüklemiştir (Mangold-Will, 2004: 301).Türkiye'ye daha 1920'li yılların başından itibaren ilk Alman akademisyenler Alman kültür politikasının gereği olarak ve siyasi bir işlev ile Türkiye'de görevlendirilmiş ve buraya taşınmışlardır. Burada amaç Almanya'nın bilime katkısını sunmak ve bu bilimsel gelişmeleri dünyaya yaymanın ötesinde Alman Dışişleri Bakanlığı'nın dış kültür politikası hedeflerine hizmet etmek olmuştur (Möckelmann, 2017: 101). Weimar Almanya'sının Cumhuriyetçi dış kültür politikasını temsil eden ve sürdüren bu Alman bilim göçmenleri, 1933 sonrasında da bu misyonlarını sürdürmüş ancak bu defa yeni rejime uygun bir söylemin temsilcisi olarak Nasyonal Sosyalist devlet perspektifinin Türkiye'deki propagandasının bir parçasını oluşturmuşlardır (Mangold-Will, 2008: 197). Bu nedenle rejim muhalifi ya da Yahudi kökenli Alman göçmenler Türkiye'de zaman zaman Nazi eğilimli Almanlar ile de yan yana çalışmak durumunda da kalmışlardır (Konuk, 2010: 175). Tarihi Corry Guttstadt'a göre 1933 sonrasında Türkiye Yahudi sığınmacılar için çok da güvenli olmayan bir ülkedir (Guttstadt 2008: 4). Açıkçası bunun iki nedeni olabilir. Bunlardan biri Stanford Shaw'ın dikkat çektiği o dönem Türkiye'de var olan asimilasyon ya da Türkleştirme politikalarıdır. Bunlar Yahudi kökenli sığınmacılar için tereddüt nedeni olmuştur (Shaw, 1993:54). Yine halk arasında 1933-34 Trakya Olayları olarak bilinen kısa süreli ama geniş yankı uyandıran antisemit saldırılar, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası ya da o dönem Türk basınında yer alan bir takım Yahudi karşıtı propagandadır (Bali, 2005: 278). İkincisi ise yine Guttstadt'ın da belirttiği üzere Türkiye'ye yerleşen ve Berlin'deki rejim lehine çalışan, rejim muhalif

1871 de kurulduğu 18 Ocak, hem de Weimar Cumhuriyetinin kurulduğu 11 Ağustos günlerini Alman ulusal günü olarak kutluyor olup yılda iki davet vermesidir (Wollstein, 1980: 87)

ve ari olmayanlara ilişkin rapor tutan kesimlerin varlığıdır (Guttstadt, 2008: 5). Bu durum da Türkiye’de sığınmacılar için her şeyin güllük gülistanlık olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen Türkiye 1933-1945 arasında bir kısım Alman ve Almanca konuşan insan için bir “ara durak” kimisi için ise “ikinci bir vatan” olmuştur.

4. Almanya’dan Türkiye’ye Göç: Hitler’in Türkiye’ye Armağanı

İki ülkenin kaderine tesir eden göç olayının ardında, birbirinden tamamen ayrı ancak aynı zamanda ortaya çıkan ve de birbirine tesir eden, iki hukuki dayanak yatmaktadır: Bunlardan ilki, 1933 yılında iktidara gelen Nasyonal Sosyalist Parti ile artık resmen III. Reich adını alan Almanya’da yürürlüğe giren bir takım yasal düzenlemelerdir. Rejimin politik ve ırk açısından kendisine uymadığını düşündüğü kimseleri politik takibe alması ve kamusal alandan uzaklaştırmak için giriştiği hukuk dışı yasal düzenlemeler önemli bu göç hareketine zemin hazırlamıştır. Bu maksatla çıkarılan hukuk dışı dayanakların konumuz ile ilgili olanları: 28 Şubat 1933 tarihli, Reich Başkanının, Halkın ve Devletin Korunmasına İlişkin Emir, 24 Mart 1933 tarihli, Yetki Yasası ve 7 Nisan 1933 tarihli, Devlet Memurlarının Statüsünün Yeniden Belirlenmesine İlişkin Yasadır (documentarchiv.de, 03.02.2004). Bu sonuncu yasa da yer alan ve “Ariiler Paragrafı” olarak da betimlenen 3. Paragraf gereği ari ırka mensup olmayanların kamu hizmetinden el çektilmesi, bu alanda bir daha çalışmaları ve derhal emekli edilmeleri hususu düzenlenmiştir. Ari olmamakla kast edilen: Yahudi bir anne-baba ya da büyükbaba-büyükanneye sahip olan kişilerdir. Yasanın bu hükmünden yalnız I. Dünya Savaşında cephede görev almış kişi ve aileleri ile 18 Ağustos 1914 öncesinde memuriyete girmiş olanlar hariç tutulmuş, ancak bunlar da 15 Eylül 1935 tarihli Nürnberg Yasalarının yürürlüğe girmesi ile bu istisnai himaye ve her tür haklarını kaybetmişlerdir (documentarchiv.de, 03.02.2004).

İkinci dayanak ise henüz kurulalı on yıl olmuş Türkiye Cumhuriyetinin geleceğini eğitimde görmesi, bu maksatla ciddi bir eğitim reformunun başlatılmış olmasıdır. 31 Mayıs 1933’te kabul edilen 2252 Sayılı Yasa ile Türkiye’deki eğitim reformu uygulama çalışmaları yüksek okulları da kapsamıştır (Namal ve Karakök, 2011:30). Bu yasa ile eski İstanbul Üniversitesi yani Darülfünun (31 Haziran 1933) kapatılmış kısa bir süre içinde günün koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun batılı ve modern eğitim veren bir üniversite açılmasına (1 Ağustos 1933) karar verilmiştir. 1 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe giren yasanın 1. Maddesi gereği İstanbul Darülfünun ve ona bağlı bütün birimler kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Yasanın 2. Maddesi gereği Maarif Vekaleti İstanbul da İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir kurumun kuruluşu ile yetkilendirilmiş, 6. Madde ile Darülfünun kadrosuna dahil olanlardan olacak yeni üniversite kadrosu ve işe alınacak yeni öğretim elemanlarının alacakları maaşları belirlenmiştir. Yine 7. Madde ile Maarif Vekilliğine İstanbul Üniversitesinde bir telif tercüme heyeti kurmak yetkisi verilmiş, 12. Madde ile Darülfünun ve ona bağlı tüm birimler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren resmen kaldırılmıştır (Namal ve Karakök, 2011:31).

Almanya’da bilim ve sanat alanındaki önemli isimlerin kendilerini ülkeyi terk etmek durumunda hissetmelerini gerektiren endişeler, Nasyonal Sosyalistlerin iktidara geldiği 30 Ocak 1933 tarihinin hemen akabinde yükselmiştir. Nasyonal Sosyalist rejim kendisine muhalefet eden herkes ve her düşüncüyü bertaraf etmek misyonunu hayata geçirirken bu politikanın ilk hedefi sosyalist/komünist eğilimli çevreler ve Yahudi nüfus olmuştur. Bu şekilde Yahudilere yönelik boykot kısa bir süre içinde mağaza vitrinlerinden üniversite kürsülerine ulaşmıştır diyebiliriz. Bu duruma meşru zemin yaratan ise, Devlet Memurlarının Statüsünün Yeniden Belirleyen yasa olup yasanın Madde 1.1 belli hükümlere uymayan kişilerin devlet memurluğundan çıkarılması için gerekli yasal çerçeveyi düzenlemiştir. Yine aynı yasanın 3. Maddesi, Ari ırka mensup olmayan memurların emekliye ayrılmasını öngörüp, 4. Madde politik faaliyetleri gereği devletin çıkarlarına hizmet etmeyeceği öngörülen kimselerin memurluktan çıkarılması hususunu kapsamıştır (documentarchiv.de, 03.02.2004). Bu şekilde muhalif olarak görülen ve kamusal alandan çıkarılmak istenen başta bilim adamları ve sanatçılar olmak üzere aydın kesimin uzaklaştırılmasını yasal zemini oluşturulmuştur.

Almanya’dan ayrılmak durumunda kalan ve 1933-1939 yılları arasında Türkiye’de kalan Rudolf Nissen, Hocası Ferdinand Sauerbruch’a yazdığı mektupta Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişi sonrasında artık Almanya’nın eski Almanya olmadığı, ”Boycot Manifestosundan” beri bakış açısında zorunlu değişimler olduğunu ifade eder. Ona göre Almanya’da artık çoğunluk tarafından ve hatta bilim dünyası ile kültürlü insanların oluşturduğu çevrelerde diğerlerine (Yahudiler başta olmak üzere rejimin çerçevesine uymayan herkes) karşı aşağılayıcı bir durum söz konusudur. Boykot ile beraber bu insanlar için mesleklerini icra etmek imkansız olmuştur. Bu durum onlara artık Almanya’da yaşayamayacaklarını göstermiştir (Nissen,1969: 153). Buna karşılık Türkiye’de kabul edilen 2252 Sayılı Yasa ile Türkiye Cumhuriyetinin ilk modern üniversitesinin kurulmasının önü açılırken iki ülkede de eğitim ciddi bir değişime uğramış, Almanya’da mevcut yapı giderek daha dar bir çerçeve içine sokulurken, Türkiye’de eğitim hakim geleneksel şekilden çıkartılarak evrensel bir kimliğe büründürülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Türkiye’de Atatürk’ün yüksek okullarda başlattığı bu reform, 1933 yılından itibaren artık yaşam alanı daralan ve kendisini Almanya’dan göç etmek zorunda hisseden dahası buna zorlanan entelektüeller için bir can simidi olmuştur. O güne dek coğrafi, tarihi ve kültürel olarak birçoğunun da çok aşına olmadıkları, bambaşka bir kimliği temsil eden Türkiye bu kimseler için nitelik ve nicelik açısından vazgeçilmez bir fırsat sunmuştur.

5. Prof. Malche ve Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Derneği

İzlenen politika ve yasal düzenlemeler çerçevesinde meslekten ihraç edilen, Almanya’da çalışma ve yaşamak imkanını kaybetmiş bu kimseler ve onların yakınları ile çalışma arkadaşlarının Türkiye’ye gelişinde İsviçreli Pedagoji Profesörü Albert Malche özel bir rol oynamıştır. 1932 yılında Atatürk’ün çağrısı ile Türkiye’de yüksek okullar için gerekli reform çalışmalarına destek vermekle görevlendirilen Prof. Malche, modern batılı eğitim ve onun gereği olan üniversite, enstitü ve araştırma merkezlerinin kurulması çalışmalarında yer almış, sunduğu “İstanbul Üniversitesi

Raporu” başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Türkiye’de birçok yeni okul ve bölümün açılması, mevcut kurumların modernize edilmesinin önünü açmıştır.

Darülfünun ne 1918 öncesi ne de sonrasında nitelik ve de nicelik olarak Batı üniversitelerinin derecesinde olmaması daha 1923-1932 yılları arasında bir takım modernleşme girişimlerini gündeme getirmiştir. Ancak bu yöndeki her tür reform girişimi üniversite yönetimi ve hoca kadrosunun tepkisiyle karşılaşmıştır (Erlantepeli, 1996: 39). Nihayetinde yukarıda yer verilen 2252 Sayılı Yasa ile Darülfünun kapatılmış İstanbul Üniversitesi kurulabilmiştir. Darülfünun reformu 1931 yılından itibaren gerek hükümet gerekse meclisin gündeminde yer almış, Malche tarafından hazırlanan rapor da bu sürece belli bir ivme kazandırmıştır (Mazıcı, 1995: 61). Cumhuriyet Halk Fırkasının 13-14 Mayıs 1931 tarihli Büyük Kongresinde bu konu da gündeme alınmış, “Darülfünun’un ıslah ve tensik edilerek lazım olan dereceye yükseltilmesi...” hedefi belirlenmiştir. Yine Milli Eğitim Bakanlığı büncesini görüşülmesi sırasında da bu konuya değinilmiş ve kurumun reform edilmesi üzere yurt dışından bir uzman getirilmesine karar verilmiştir (Erlantepeli, 1996: 39). 16 Ocak 1932 tarihinde İstanbul’a gelip çalışmalarını başlatan Malche, Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı ile görüşmüş Darülfünun kütüphaneleri, klinik ve laboratuvarları inceleyip öğretim kadrosu ile görüşmüş anketler yapmıştır. Malche raporunda şu aksaklıklara dikkat çekilmiştir: Fakülteler arasında bilimsel bir işbirliği yoktur. Hocalar ders vermeye odaklanmış bunun dışında araştırma yapmamakta, dersler çok basit ve yüzeysel notlar ile anlatılmakta, ansiklopedik bilgiler ötesine geçmemektedir. Ayrıca öğretim elemanları kurum dışında da çalıştıkları için öğrencilerin gelişimi ve araştırmaları için yeterli zamana sahip değildirlere. Darülfünun özerk bir yapıya sahip oluşu olumlu karşılanmış buna karşılık öğretim elemanlarının sayısına şişirilmiş kadro fazlalığına dikkat çekilmiştir. Tıp Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Eczacılık ve Dişçilik Fakültesi toplam altı fakültede toplam 240 öğretim elemanın olduğu bunların sayısını yüksek olduğu zira büyük bir kısmı eğitime devam etmeyen toplam 2469 öğrenci için bu sayının gereksiz olduğu belirtilmiştir (Erantepeli, 1996: 39). Ancak Darülfünun’un en büyük eksikliklerinden biri yeterli ders kitabının olmayışdır. Dikte edilen dersler için ne Türkçe ne de yabancı dilde yeterli kaynak mevcut olmayıp, öğrencilerin büyük kısmı yabancı dil bilmemektedir. Üstelik yeni alfabenin kabulü de eklendiğinde bu durum eski alfabe okuyamayan ve de yabancı dil bilgisine sahip olmayan öğrencilerin kısıtlı sayıda kitaba ulaşma(ma)sına neden olmaktadır (Malche,1984:6). Zaten yabancı dil bilen öğrenciler de ya Almanca ya da Fransızca eğitim veren liselerden mezun olmuş kişilerdir. Ancak Darülfünun öğrencilerinin büyük bir kısmını taşradan gelmiş ve bu imkanlara sahip olmayan öğrenciler oluşturmaktadır (Malche,1984:6). Malche raporuna göre üniversitenin bir geleceği isteniyorsa bu aksaklıkların giderilmesi şarttır. Kütüphanelerin daha etkin hale getirilmesi, bunların sayısının artırılması kütüphaneler arası koordinasyonun artırılıp merkezi kataloglama yapılması şarttır. Benzer şekilde yabancı dil eğitimin üniversite öncesi eğitim ve üniversite sırasında ağırlıklı hale getirilmesi, Türk dilinde kaynak ve kitap sayısının artırılması, eski harflerle yazılanların yeni alfabe ile yeniden basılması, öğretim yöntemlerinin düzeltilmesi, öğretim elemanı sayısının azaltılması kadro dışı kalanların farklı birimlerde görevlendirilmesi, Fen Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültelerinin açılması

önerilmiştir (Malche,1984: 6). Atatürk, Malche raporunu beğense de yeterli olmayacağını ifade etmiş üniversite reformunun asıl mimarlarının burada gerçekleşen modernleşme çerçevesinde Türk insanının kendisi olacağını da eklemiştir (Kocatürk,1984: 10). Bu da bize asıl maksadın bilim adamı ve aydın ithal etmek olmayıp her şeyden önce ülkenin çağdaşlaşmasına hizmet edecek kendi bilim adamını yetiştirmek ve ülke aydınlanmasını, modernleşmesini bu şekilde gerçekleştirmek olduğunu bir kere daha göstermektedir.

Malche Türkiye’de çalışmalarını başlattıktan çok kısa bir süre sonra Almanya’da yaşanan iktidar değişimi ile pek çok aydın ve sanatçı ülkeyi terk edip yakın ve daha güvenli olduklarına kanaat getirdikleri başta İsviçre, Fransa gibi ülkelere iltica etmeye başlamış ya da buna zorlanmıştı. İşte bu noktada Philipp Schwartz başkanlığında kurulan, Prof. Malche ile İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere Türkiye’de çalışma ve sığınma imkânı sağlayan yerler ile bağlantı sağlayan, *Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Derneği* (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland) ayrı bir rol oynamıştır. Alman aydınların sığınacakları bir ülke ihtiyacı ile başta İstanbul Üniversitesi, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü olmak üzere modern eğitim kurumlarının ise akademik kadro ve uzman ihtiyacı tarafları buluşturmuş, karşılıklı ihtiyaçlar iki tarafı bir araya getirirken hem Malche hem de Schwartz’a bu buluşmada özel bir misyon yüklemiştir. Esasında bu tür bir örgütlenmenin varlığı Almanya’dan çıkışın daha 7 Nisan 1933 tarihli Devlet Memurlarının Statüsünün Yeniden Belirlenmesine İlişkin Yasanın kabulünden önce başlamış olduğunu da göstermektedir (Pauli, Sziranyi ve Gross, 2019: 548). Zürih’te 1933 yılında kurulan derneğin amacı Almanya’dan göç etmek niyetindeki bu kimselerin Almanya’dan çıkışı sonrasında onlara iş ve çalışma imkanı sağlamak olmuş, Schwartz’ın ifadesi ile: *Ürkmüş ve çaresiz haldeki bu akademisyenlerden oluşan insan çemberi içinde yapılacak tek şey bir an önce örgütlenmek ve çözüm yolu geliştirmek olmuştur.* (Üstün, 2003: 153). Albert Malche bu çerçevede Atatürk ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip’e Almanya’dan çıkmak durumunda kalmış olan bu akademisyenler topluluğunun Türkiye’nin ve Türk eğitim sisteminin modernleşmesi sürecine nasıl bir katkı sağlayabilecekleri konusuna dikkat çekmek gayretine girmiş, Malche buna bağlı olarak hizmet sözleşmeleri akdetmek konusunda tam yetkili kılınmış, Philipp Schwartz ile bu kişilerin Türkiye’de yüksek eğitim kurumları ve birimlerinde istihdam edilmesi için pazarlık yetkisi almıştır (Peukert, 2021: 21). Bu şekilde Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları, Türkiye ile yapılacak sözleşmelerin formüle edilmesine destek verdiği gibi, bu kişilerin Türkiye’ye geçişi ve oradaki ikametleri ve üniversitelerde işe yerleşmeleri sürecini de organize etmiştir (Üstün, 2003: 153).

Bu bağlamda 6 Haziran 1933 tarihinde Türkiye Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ile Philipp Schwartz ve Albert Malche arasında gerçekleşen görüşme özel bir önem arz etmektedir. Zira dokuz saat süren görüşme sonunda İstanbul Üniversitesinin öğretim elemanlarının tamamının yer aldığı liste oluşturulmuş, Fritz Neumark’ın ifadesi ile görüşme bir “Alman-Türk mucizesi” ile sonuçlanmıştır (Grothusen, 1981: 541). Başka bir ifade ile III. Reich’in karanlığından kaçanlar Atatürk Türkiye’sinin aydınlığında yeni bir umut bulmuşlardır. Philipp Schwartz anılarında toplantıdaki gelişmeleri şu cümleler ile özetlemektedir: *“Birliğimizin isim listesini Kürschner’in*

bilginler takvimine geçirmiştin. Bu şekilde aynı anda tereddütsüz üç isim birden verebiliyordum. Talep edilen bilim adamının özgeçmişini okuyup çalışmaları hakkında bilgi veriyor diğer iki bilim adamına ilişkin görüşü sunup bu ikisinin de Zürich'te bulduklarını ifade ediyordum. Bu şekilde diğer ikisini de tavsiye etmiş olarak üçünün aynı anda öğretim elemanı listesine alınmasını sağlıyordum. Almanya'dan başlayan utanç verici bir göç bu şekilde yaratıcı ve hayat kurtarıcı bir nitelik almış oluyordu. Batının veba hastalığına bulaşmamış, tertemiz, fevkalade bir ülke bulmuştum! "Birliğimizin" kuruluşu ve gelişmesi artık amacına ulaşıyordu: onun tarihi bir ihtiyaçtan doğduğu meydana çıkmıştı... Görüşmelerimiz dayanışma halindeki iki organın karşılıklı olarak "Vermek ve Almak" şekline dönüşmüştür." (Grothusen, 1981: 541). Aynı görüşmede Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in sözleri de karşılıklı bu işbirliğinin Türkiye için anlam ve önemini özetlemektedir: "Eşsiz bir işi başardığımız çok özel bir gün yaşamaktayız. Bundan 500 yıl kadar önce biz İstanbul'u fethettiğimiz zaman Bizanslı bilim adamları İstanbul'dan ayrılmaya karar vermişlerdi. Bu kimseleri tutmak mümkün değildi ve pek çoğu İtalya'ya gidip orada Rönesans hareketini başlattılar. Oysa bizler bugün bugün Avrupa'dan bunun karşılığını almaktayız. Milletimizin yenilikleri öğrenip daha bilgili olmasını istiyoruz. Bilgilerinizi ve metotlarınızı gençlerimize aktarın. Sizle şükranlarımızı sunarız". (Grothusen, 1981: 545). Bu şekilde çok hızlı bir çalışmanın sonucunda İstanbul Üniversitesi için çok önemli bir aşama kat edilmiş var olan Türk hocalar dışında İstanbul Üniversitesi Alman ve Almanca konuşan güçlü, tecrübeli ve uluslararası arenada başarıları ile bilinen bir öğretim üyesi kadrosuna sahip olmuştur.⁴ Hatta Grotthusen aktardığına göre Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tutuklanmış bulunan bazı bilim adamlarını İstanbul'a getirmeyi bile başarmıştır. Bonn Üniversitesi Dış Bölümü Profesörü Adolf Kantorowicz ve Leipzig Üniversitesi Sosyoloji ve Ekonomi Profesörü Gerhard Kessler bu bağlamda İstanbul'a gelebilmiş ve modern bir ulus devletin inşasında katkı sağlamıştır (Grothusen, 1981: 546). Buna karşılık Türkiye'de görevlendirilen Başmüfettiş Herbert Scurla'nın ifadesi ile İstanbul Üniversitesi "Yahudi göçmenlerin" eline geçmiş ve bu durum da Almanya'da ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır (Grothusen, 1981: 546).

⁴ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde (Philipp Schwartz, Wilhelm Liepman, Friedrich Dessauer, Adolf Kantorowicz, Rudolf Nissen vb.), Hukuk ve İktisat Fakültesinde (Ernst Hirsch, Gerhard Kessler, Alexander Rüstov, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke, Andreas Schwarz, Kari Strupp), Fen Fakültesinde (Fritz Arndt, Curt Kosswig, Alfred Heilbronn, Willy Prager) ve Yüksek Teknik Okulu Mimarlık bölümünde (Clemens Holzmeister, Bruno Taut, Gustav Oelsner) ders vermişlerdir. Ankara'ya daha az sayıda göçmen gelmiş olmakla beraber aralarında başta Ernst Reuter olmak üzere uluslararası arenada bilinen bilim, siyaset ve sanat dünyasına mensup isimler olmuştur. Hatta Türkiye'de kısa bir süre kalmış olmasına rağmen Türkiye'de çağdaş müzik çalışmalarının temelini atılmasında etkili olan ve Carl Ebert, Ernst Practorius ve Eduard Zuckmeyer'in de Türkiye'ye gelmelerini sağlayan Paul Hindemith de yer almıştır. Yine Hans Bremer, Wolfram Eberhard, Kari Menges, Georg Rohde, Paul Pulewka, Hans Gustav Güterbock, Wilhelm Salomon Calvi, Martin Wagner, Fritz Baade gibi pek çok isim Ankara'ya gelenler arasında olmuştur (Grothusen, 1981: 546).

Alman göçmenler ağırlıklı olarak kimya, biyoloji, astronomi kürsülerinde görev almış bunu fizik ve matematik kürsüleri takip etmiştir. Ankara'da araştırma enstitüleri ancak 1933 sonrasında kurulmuş ve burada istihdam edilenlerin sayısı İstanbul'dakilerin gerisinde olmuştur (Üstün, 2003: 155). Türkiye'ye sığınan bu kimselerin tam listesi için ayrıca bakınız: Arnold Reisman (2006). Turkey's Modernization. Refugees from Nazism and Atatürk's Vision, Washington DC: New Academia, s.474.

6. Üniversitedeki Yapı ve Herbert Scurla Raporu

Görüldüğü üzere Türkiye kısa sürede Almanya'da rejimin baskı altında tuttuğu kesim için bir kurtuluş olmuştur. Bunun en somut göstergesi 1 Ağustos 1933 tarihinde açılan ve Türkiye'nin ilk modern Yüksek eğitim kurumu olan İstanbul Üniversitesindeki öğretim elemanı dağılımıdır. Kocaturk'un aktardığına göre İstanbul Üniversitesi açıldığında profesörlerin çoğunu yabancılar oluşturmaktadır ve 1934 yılında İstanbul Üniversitesi kadrosunda görevli toplam 365 öğretim elemanı olup, bunların 185'i öğretim üyesi ve 180'i öğretim yardımcısından oluşmaktadır. Yine öğretim elemanları içinde 62 kişi ordinaryüs, 24 kişi profesör unvanı taşırken, 99 kişi doçent unvanına sahiptir. Dikkat çekici olan ise Ordinaryüs ünvanlıların 40'ının yabancı uyruklu ancak 22'sinin Türk olduğu, yine profesörlerin 23'ünün Türk, 1'nin yabancı uyruklu olduğudur. Doçent ünvanlıların tamamı Türk iken öğretim yardımcıları ve asistanlar arasında 150 kişi Türk geri kalan 30 kişi ise yine yabancı uyruklandır (Kocaturk, 1984: 34). Söz konusu yabancı öğretim elemanlarının büyük bir kısmı ise Nasyonal Sosyalist rejimin takibinden ve ırkçı politikalarından kaçan/ kaçmak zorunda bırakılan Almanya'dan gelen rejimi muhalifi ya da Yahudi kökenli hocalar oluşmuştur. Daha sonra bunlara Avusturya'nın ilhakı sonrasında Avusturya ile savaşta işgal edilen ülkelerden gelenler de katılmıştır (Dahms, 2004: 72). Prag Üniversitesinden gelip İstanbul Üniversitesi Hematolojik Araştırmalar Enstitüsünü kuran Friedrich Reimann da bu kişiler arasındadır (Möckelmann, 2006: 10). Türkiye bu şekilde giderek artan ölçüde Nasyonal Sosyalizmden kaçanlar için özgürlüğün sembolü haline gelmiş, İstanbul Üniversitesinin dışında başta Ankara Üniversitesi ve diğer yüksek okullar, enstitüler, Bakanlıklar da bu kimselere özgürce yaşam ve çalışma imkanı sunmuştur (Neumark, 2008: 123).

Ancak dikkat çekici olan Alman Dışişleri Bakanlığı arşivindeki birtakım belgelerin de ortaya koyduğu üzere Nasyonal Sosyalist Almanya'nın bu kimseleri takip etmeye devam ettiği, belgelerdeki ifade ile "İstanbul Üniversitesindeki Yahudileşmiş göçmen topluluğu" hakkında bilgi toplayıp, raporlar yayınlamasıdır (Şen ve Halm, 2010: 245). Bu kimselerin bu şekilde buldukları ülkede Nasyonal Sosyalist sistem ve III. Reich Almanya'sının en etkin karşıt propaganda aracı oldukları gerçeği, ayrıca Almanya'nın önceleri yalnız ekonomik ve ticari ilişki içinde olduğu Türkiye'yi savaşın çıkışı ile beraber sürekli yanına çekmek konusundaki gayreti kanımca bize bu takip politikasının nedeni hakkında fikir vermektedir. Nitekim Türkiye'ye gitmek isteyenler için Almanya'dan çıkış zamanla giderek daha zor hale gelmiş, Almanya'dan çıkmak isteyenlere seyahat izni verilmemesi, pasaportlarına el konulması ve de güvenlik gerekçesi ile yurtdışında akademisyenlik öğretmenlik yapmalarına izni verilmemesi başvurulan önlemler olmuştur. Bu şekilde de mevcut kaçışların önüne geçilmeye çalışılmıştır (Guttstadt, 2018: 53).

Ancak Türkiye'de bulunan Alman kolonisi arasında derinleşen siyasi uçurum ve Almanya'daki rejime sadık ya da sempati ile yaklaşan kesimin, istenmeyen profesörlere ilişkin artan şikayetleri, Berlin'i yeni önlemler almak durumunda da bırakmıştır. Hem Türkiye'deki koloni içinden bir kesim hem de Nasyonal Sosyalist

Parti üyelerinin baskısı ile Berlin Yönetimi 1938 yılından itibaren aralarında Ernst Reuter, Erich Auerbach, Leo Spitzer, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Paul Hindemith, Ernst Praetorius, Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Carl Ebert ve Eduard Zuckmayer gibi ünlü kişilerin de bulunduğu Yahudi veya muhalif bilim adamlarını bu görevden uzaklaştırmak kararı almış, bu maksatla baskı uygulamıştır (Şen, 2011: 93). Bu amaçla, 1939 baharında Reich Eğitim Bakanlığı, Türkiye'ye gönderdiği kıdemli hükümet müşaviri Dr. Herbert Scurla'yı İstanbul ve Ankara'da kaç Yahudi ve Nasyonal Sosyalist olmayan kişinin eğitim verdiği ile ilgili sistematik raporu tutmakla görevlendirmiştir (Grothusen,1981: 546). 1939 yılında düzenlenen raporda İstanbul Üniversitesinin modern Türkiye'nin yegâne üniversitesi olduğu ve burada Almanya'dan göç etmiş Alman ve Almanca konuşan hocaların son derece etkili oldukları, ancak bu etkinin zayıflatılmasının Almanya'nın çıkarları gereği olduğu, bu nedenle tedbir alınması gerektiği rapor edilmiştir. Herbert Scurla hazırladığı raporda bu kimselerin Türkiye'de başta üniversite reformu olmak üzere modernleşme sürecine katkı sağladıklarını belirtmiş, kişilerin mümkün olduğunca Türkiye'de kalmaması için çaba sarf edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Şen ve Halm, 2010: 245). Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ile de görüşen Scurla, Alman bilim adamlarının Türkiye'ye bir katkısı olmayacağını dile getirmiş bu şekilde Türk resmi çevrelerini de karşıt bir propaganda ile ikna etmeye çalışmıştır. Hatta bunları kabul eden ülke olarak Türkiye'ye serzenişte bulunmuş, Türk bilim adamlarından çok daha fazla ücret ödenen bu kişilerin Türkiye'ye katkı sağlamadıkları bir an önce sınır dışı edilmeleri gerektiğini, Berlin Yönetiminin ari ırka mensup bilim adamı ve uzman göndermek suretiyle Türkiye'nin modernleşmesi sürecine destek vereceğini de eklemiştir. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel başta olmak üzere Türk resmi çevreleri bu durumun içişleri olduğunu belirtmiş Almanya'nın bu tutumu ile Türk içişlerine müdahale etmesine izin vermeyeceklerini açıkça ortaya koymuşlardır (Şen ve Halm, 2010: 246).

7. Zorluklar ve Başarılar

Türkiye'ye gelen bilim adamları hayatları artık tehdit altında olmayan seçkin bir göçmen grubu oluşturmuş, maddi bakımdan sıkıntı çekmemiş, Türkiye'ye gelişleri öncesinde mesleklerini icra etmek garantisi verilmiştir (Şen, 2012: 92). Buna rağmen Neumark'ın aktardığı üzere bu kimseler ve aileleri için yeni geldikleri ve o güne dek çok yabancı oldukları Türkiye'de yaşam elbette kolay olmamıştır. Başta dil ve kültür farkı, Alman kolonisinin kendi aralarındaki çekişmeler, Türk meslektaşların birtakım kıskançlıkları ve karşılıklı yıkılması zor önyargılar uyum ve entegrasyonu zorlaştırmıştır. İktisatçı Fritz Neumark'ın ifadesi ile "*Geldiğimiz bu ülke büyük bir çoğunluğumuz için tümüyle yabancı idi.*" (Neumark, 2008: 211). Kimyacı Fritz Arndt anılarında bu durumu şu sözler ile özetler: "*En azından artık Sultan ile Halifelik'in olmadığını ve eski Osmanlı Devletinin yıkılmış olduğunu biliyorduk. Ülke Mustafa Kemal Paşa ile bir Cumhuriyet'e dönüşmüştü. Ancak var olan bilgimiz bundan ibaret idi.*" (Üstün, 2003: 153).

Akdedilen iş sözleşmeleri onlara süresi sınırlı da olsa bir ikamet hakkı garanti etmişse de aralarında sürekli iş sözleşmesi olmayan ve bu nedenle işsizlik kalmak ve

dolayısıyla sınır dışı edilme tehlikesi ile karşı karşıya olan meslektaş, asistan ve laboratuvar yöneticilerinin durumu çok daha güvencesiz olmuştur (Erichsen, 2008: 338). Bunun yanında Türkiye'ye resmi olarak davet edilmeyen, gayri resmi olarak Türkiye'ye gelen ülkede çalışma izni verilmeyen, yasadışı olarak çalışan ve çalışmak ya da sadece ikamet hakkı elde etmek için İslam'a geçen Alman mülteciler olduğu da aktarılmıştır (Erichsen, 2008: 339). Mangold-Will'in aktardığına göre Türk resmi çevreleri de hem Almanya ile ilişkileri riske atmamaya hem de bir tür Alman kolonisinin oluşumunun önüne geçmeye gayret etmiştir (Mangold-Will, 2014: 5). Bu kişiler çağdaş eğitim veren Batı modeli ile kurulan bir üniversitenin bir parçasını oluştursalar da bu vizyonda amaç değil araç olarak görülmüştür. Görevleri nihayetinde Türkiye'nin çağdaş ve modern bir üniversiteye sahip olması, çağdaş niteliklere sahip öğretim elemanları ve gençler yetiştirmek hedefine katkı sağlamak olmuştur. Amaç başından itibaren modern bir üniversite kurmak olup ve onlar da bu projenin bir parçasıdır. Alman hocaların en başta gelen görevlerinden biri kaliteli Türk yüksek okul öğretmenlerini yetiştirmek olmuştur. Bu nedenle mukaveleler daima süreli ve uzatılabilir şekilde yapılmış ama bunun sürekliliğinin garantisi verilmemiştir (Mangold-Will, 2014: 5). Bu nedenle kimi göçmen için Türkiye bir ara ülke olmuş, bir kısmı İkinci Dünya Savaşından önce ABD'ye göç etmiştir. Türkiye'de kalanların bir kısmı ise savaştan sonra Almanya'ya dönmüş bazıları da 1945'ten sonra başta ABD olmak üzere başka ülkelere göç etmiştir (Widman,1973: 173).

Bu kimseler için bir diğer önemli güçlük ise Scuria Raporunun da ortaya koyduğu gibi Almanya ile ilişkilerinde kendini göstermiştir. Pasaport sürelerinin ve ikamet izinlerinin uzatılmaması, pasaportların iptali, bu kimseleri vatandaşlıktan çıkarma, o tarihlerle birlikte Türk literatürüne giren *Haymatloz* (Heimatlos-Vatansız) bırakmak Almanya'daki rejimin muhaliflere karşı başvurduğu yöntemler olmuştur (Guttstadt, 2018. 64). Nasyonal Sosyalist bu kimseleri hem Almanya ve ilhak edilen ülkelerde istememiş hem de bu kişilerin varlıklarını başka ülkelerde sürdürmelerine de tahammül edememiştir. Yurt dışında görev yapacakların arı ırka mensup olup olmadıkları, arı ırktan kimselerle akrabalık derecesi ve yakınlıkları, ailelerde bu şekilde kaç kişi olduğu artık yurt dışı formlarda da yer alan birer normalite haline dönüşmüştür. Yurt dışında görev yapmaya ilişkin sözleşmenin uzatılması da arı ırktan olup olmamak ön koşuluna bağlı olmuş, anti demokratik bir rejimin şahitleri olan bu kişilerin yurt dışında çalışma imkanı mümkün olduğunca kısıtlanmaya çalışılmıştır (Guttstadt, 2018. 64).

Alman ve Almanca konuşan göçmenler için mesleki zorluklar, laboratuvar, malzeme gibi sıkıntıların yanında asıl sıkıntı Türk dili olmuş günlük hayatın sürdürülmesi kadar mesleklerini icra ederken bu husus karşılına çıkmıştır. Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçeyi öğrenmek kolay olmamış yine de bu kimselerden Türkçe öğrenmeleri ve derslerini bu dilde vermeleri talep edilmiştir. Dersleri Türkçe verebilmeleri ilk zamanlar mümkün olmamış bu da eğitim dilinin Almanca olması ya da Almanca bilen asistanlar tarafından çevrilmesini gerekli kılmıştır. Aynı şekilde kitap ve kaynaklarda da dil sıkıntısı varlığını hissettirmiştir. Philipp Schwartz anılarında İstanbul Üniversitesinde verdiği ilk derslerden şu şekilde söz eder: *“İnşa ve dönüşüm kendisini her yerde her şeyde hissettiriyordu. İlk zamanlar ya bir masa*

ya da sandık üzerine çıkıp ya da oturarak ders verirdik. Türk bir meslektaşımız da cümle cümle ama mükemmel biçimde bizim anlattıklarımızın çevirisini yapardı." İçlerinde bu dili öğrenmek konusunda zorlanan ya da öğrenemeyenler olduysa da Fritz Arndt veya Felix Harowitz gibi daha 1918 öncesinde Türkiye'de bulunanlar bu dili öğrenebilmişlerdir (Möckelmann, 2013: 258). Ernst Reuter çok kısa bir sürede Türkçeyi mükemmel derecede öğrenmekle beraber Türkiye ve Türkiye'deki yaşamı benimsemiş, önceleri Türkiye Ekonomi Bakanlığında ulaştırma uzmanı olarak görev yapan, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde Şehircilik Bölümünü kuran Ernst Reuter bu üniversitede görev yapan tek Alman Hoca olarak Türkiye'nin kendisine ikinci bir vatan olduğunu ifade etmiştir (Möckelmann, 2013: 259).

Türkiye'de olmayan ya da eksik olan kitap, araç gereç ve laboratuvar malzemelerini zorluklarla da olsa Almanya'dan getirterek önemli eksiklikleri tamamlamışlardır (Neumark, 2008: 223). 1918'de İstanbul'dan Breslau'a dönen ancak 1933 de tekrar İstanbul'a gelmek durumunda kalan Fritz Arndt'ın asistanı Lotte Löwe araç gereç tedarikinin zorluklarına dikkat çekmiş, buna rağmen kurulan Genel Kimya Enstitüsünün 1933 yılı Breslau Kimya Enstitüsü standartlarında olduğunu eklemiştir. Lotte Löwe'nin ifadesi ile bu tarihte artık Genel Kimya Enstitüsünde bu alanda çalışmak ve araştırmak niyetindeki kimselerin ihtiyaç duyduğu tüm kaynak, kitap, dergi ve eserler Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde mevcuttur (Üstün, 2003: 151). İstanbul Üniversitesinde başta Almanya olmak üzere yurt dışından getirtilen eserlerden oluşan uzmanlık kütüphaneleri kurulmuş, bilimsel ve süreli yayınlar takip edilmiş, abone olunmuş, bunların sürekli olarak üniversite kütüphanesine gelişi sağlanmıştır. Aynı zaman fakülte ve enstitü dergileri kurulmuş, 1935 yılından itibaren farklı dergi ve yayınların yanı sıra sempozyum ve konferanslar düzenlenmiştir (Üstün, 2003: 151).

Bir diğer başarı ise Alman veya Almanca konuşan göçmen hocaların Türkiye'de yaşadıkları süre zarfında yazdıkları eserler, bunların Türkçe olarak yayınlanması Türkçeye kazandırılan ders kitaplarının listesidir (Üstün, 2003:151). . Bu şekilde Malche Raporunda belirtilen aksaklıklar da aşılıma çalışılmıştır diyebiliriz. Türkiye'ye gelen kimseler ile yapılan sözleşmeler gereği ders kitaplarının ve ders notlarının Türkçe olarak yazılması esasında bize geleceğin Türk eğitim camiasını hazırlamak çabasını da göstermektedir. Burada amaç bir teslimiyet, körü körüne Batı taklidi değil, çağdaş eğitim müfredatı örnek alınarak milli bir yüksek eğitim yaratmak olduğunu söyleyebiliriz. Geleceğin Türk hocalarının bu kimselerden edindikleri bilgi ve donanım ile geleceğin genç kuşaklarını yetiştirmeleri amaçlanmıştır diyebiliriz. Nitekim Türkiye bu şekilde bilim ve bilim adamları konusunda artık dışarıya bağımlı olmaktan kurtulmuş kendi bilim adamlarını yetiştirebilecek alt yapıyı oluşturabilmiştir. Amaç eğitim reformu ile beraber ulus devletin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan kaynağını ve çağdaş yurttaşlarını yetiştirmek olmuştur. Cumhuriyet aradığı ancak bulamadığı çağdaş yurttaşlarını bu şekilde modern batılı bir eğitim ile yetiştirmek imkanına sahip olmuştur.

Türkiye her ne kadar savaş dışı kalmayı başarmış olsa da savaşın yoklukları tüm kesimler gibi göçmenlere de tesir etmiş ve bu durum savaş sonrasında Türkiye'den

ayrılmaları kararlarına etki etmiştir. Fritz Neumark'a göre göçmenlerin Türkiye'den ayrılma kararını etkileyen iki temel faktörden ilki, anavatanlarından göç etmek durumunda kalmış da olsalar hala içlerinde taşıdıkları yurt sevgisi ve özlemidir. İkincisi ise bu kimselerin kendileri ve yakınlarının geleceğine ilişkin yaşadıkları maddi kaygı ve endişeler olmuştur (Neumark, 2008: 251). Buna rağmen gidenler Türkiye ve buradaki meslektaşları ile bağlarını sürdürmüşlerdir. Felix Harowitz ya da Kurt Kosswick gibi isimler konuk profesör olarak ya da konferanslar vasıtası ile Türkiye'de bulunmuşlardır. En önemlisi de bunların, 1933 Üniversite reformundan günümüze dek geçen sürede, Türkiye'de bilim ve eğitimdeki tesirleri devam etmiştir. Başta doğa bilimleri, sosyal bilimler olmak üzere oluşturdukları temel bu ekolden gelen hocalar vasıtası ile sürdürülmüş onların tarzı, eğitim kültürü yeni kuşaklara da yansımıştır. Günümüz kütüphanelerinde hala o döneme ait eserler mevcut olup yine kütüphane bu kişilerin kurduğu modeli esas almaktadır.

SONUÇ

Türkiye 1933-1945 arasında ev sahipliği yaptığı Alman ve Almanca konuşan göçmenler için yabancı bir ülke, göçmenler de Türkiye için birer yabancı da olmuş olsalar Türkiye'nin bilimsel dönüşümüne ve çağdaşlaşması sürecine önemli katkı sağlamışlardır. Tüm siyasal ve toplumsal engellere rağmen eğitim ve öğretimin Batılı standartlara ulaşması için üzerlerine düşeni yerine getirmiş, sürgün olarak buldukları yeni kurulmuş olan bir ulus devletin inşasında etkin bir rol oynamışlardır. Türkiye ise bu kimselere sığınma ve yaşamak hakkı yani var olmak imkanı sunmuştur. Bu hali ile karşılıklı bir işbirliği oluşmuş, iki taraf adeta zorunluluk ve ihtiyaçların doğurduğu bu işbirliği ile birbirini tamamlamıştır.

Burada belirtilmesi gereken Türkiye için öncelikli olanın Almanya'da yaşam ve çalışma imkanını kaybetmiş rejim muhalifi ya da ari ırktan kabul edilmeyen bu kişileri kurtarmak olmadığıdır. Türkiye burada doğrudan idealist ve hümanist bir tutum içinde olmamıştır. Onun yerine daha ziyade pragmatist bir güdü ile hareket etmiş ve toplumun modernleşmesi için gerek duyduğu dinamizmi bu kimseleri ülkeye getirmekle sağlayacağını öngörmüştür. Türkiye'nin burada sergilediği bu pragmatist tutum ulus devlet inşasında bilimi öncelikli olarak gördüğünü de göstermektedir. Modernleşmeyi ulusal çıkarlarının gereği olarak gören Türkiye'nin modernleşme sürecinde ırkçı ve ideolojik olmayan bir tutum içinde olduğunu da ortaya koymaktadır. Zira bu kişilerin kimlikleri ve siyasi görüşü değil bilime, eğitime ve çağdaş Türk ulusunun inşasına sağlayacakları katkı belirleyici ve ön koşul olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle sistemin modernleşmesi sürecinde fonksiyonel olarak uzman arayışında olan Türkiye tesadüfi olarak bu uzmanlara denk gelmiştir. Bu kimselere yaşam alanı sunarken burada liberal, Yahudi, muhafazakar, milliyetçi veya Nasyonal Sosyalist eğilimli olup olmadığına bakmamış, bir ayırım yapmamıştır. Bu hali ile Almanya'nın dışarıya çıkardıkları, artık öteki ilan ettikleri Türkiye'nin ihtiyaç duyduklarına karşılık gelmiştir.

Aynı zamanda Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelişi sonrasında bir kısım Alman ve Almanca konuşan entelektüelin Türkiye'ye göç edişi bir tarafta III. Reich

Almanya'sında olup bitenlerin çok daha geniş bir kamuoyu ile paylaşılabilmesi ve yeni kuşaklara aktarımı imkânı da sunmuştur. Buna ek olarak başta Erich Auerbach'ın edebiyat şaheserleri arasında kabul edilen "Mimesis" olmak üzere sayısız edebi, bilimsel ve sanatsal eser ile anı kitabı literatüre kazandırılmış, bu vesile ile bambaşka bir Türkiye resminin çizilmesi de mümkün olmuştur. Alman ve Almanca konuşan göçmenlerden bazıları, sürgün ve hiç bilmedikleri "Doğu Dünyası" ile karşılaşmanın yarattığı entelektüel şoku, hem metodolojik hem de içerik açısından araştırmalarında verimli bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Aynı şekilde göç ve sürgün sırasında edindikleri tecrübeleri ileride geri döndükleri ülkelerinin yeniden inşasında seferber etmişlerdir (Widmann, 2016: 270). Düşünme ve yaşama biçimlerinde bireysel olarak meydana gelen değişimleri ve akademik disiplinlerdeki metodolojik ve içeriğe ilişkin bilgi değişimlerinin çok ötesinde, mülteciler savaş sonrasında geri döndükleri ve etkili bir siyasal katılım gösterdikleri Almanya'da başta Türkiye'deki anıları vasıtası ile Alman toplumu nazarında olumlu, modernleşen, çağdaş, laik ve hoşgörülü bir Türkiye imajının oluşmasına da katkıda bulunmuşlardır. Modernleşmesini bilimsel bir temel üzerine kurmak isteyen genç Türkiye'nin bilimi öncelikli gören ve ideolojik yaklaşımlardan uzak tutumu, üniversite kürsülerini bu kimselere açışı ise onun uluslararası imajını da etkilemiştir. Türkiye'nin demokratik kimliği benimsemek eğiliminde olan genç bir ulus devlet olduğunu göstermiştir.

Başarılar üniversiteler ile sınırlı kalmamış, Bakanlıklar, modern hastane ve klinikler, laboratuvar, konservatuvar, kütüphaneler de bu çerçevede batılı ve çağdaş bir içerik ve imaja sahip olmuşlardır. Eğitimin niteliği Batılı yüksek okul standartlarına yükseltilebilmiştir. Alman göçmenlerin tesiri günümüzde Türk eğitim sistemi ve üniversitelerinde hala varlığını bir şekilde korumaktadır. Bu da temelleri Birinci Dünya Savaşı öncesinden atılan bir kültür politikası ve bilimsel işbirliğinin günümüz Türkiye-Almanya ilişkilerinin bir parçası olmaya devam ettiğini de göstermektedir.

THE INFLUENCE OF INTELLECTUALS WHO DEFECTED TO TURKEY FROM NATIONAL SOCIALIST GERMANY ON TURKEY-GERMANY RELATIONS

1. INTRODUCTION

After 1933, when the National Socialists came to power, Germany gradually moved away from democracy. The legal regulations put into effect gradually made it impossible for those who did not conform to the framework set by the regime to survive. At the same time in Turkey, a process of modernisation was initiated in the years following the proclamation of the Republic and the construction of a newly established nation state in a western understanding was started. While in Germany the public sphere was narrowed down as much as possible by legal regulations for those whom the regime declared to be the other, in Turkey the need for expert cadres to carry the modernisation process that had been initiated to further stages emerged. In this context, Turkey has become a hope for these people who no longer have the opportunity to live and practise their professions in Germany and have to emigrate.

For this reason, the study seeks to answer the question of how German scientists, artists and intellectuals who had to migrate to Turkey contributed to the modernisation process of Turkey and how this migration affected the relations between Turkey and Germany.

2. METHODS

The question of how German scientists and intellectuals who had to immigrate to Turkey influenced the modernisation process initiated by Turkey was tried to be answered by using qualitative research method. For this purpose, information and data on the research topic were obtained through a wide literature review and document analysis. Academic studies, books, articles in scientific journals, discussions, reports, official statements and newspaper articles on the subject written in Turkish and German were analysed and evaluated.. Firstly, Turkey-Germany relations of the period are briefly evaluated and the current perception of Turkey in Germany, especially after World War I, is given. The structure of the German colony in Turkey is then analysed. In the following chapters, the legal regulations that led German and German-speaking immigrants to migrate, the reform process that led them to migrate to Turkey and the factors that facilitated these conditions are emphasised. In the end, the role of Malche's Istanbul University Report and the Association of German Scientists Living Abroad, which enabled them to come to Turkey, which is located in a different geography and represents a different cultural identity, is included. Finally, it is tried to answer the research question by revealing the difficulties experienced by these people who settled in Turkey and the bilateral gains obtained.

3. RESULTS

The study concludes that German immigrants made a significant contribution to the modernisation and reform process that had already begun in Turkey, and that in this way the immigrants met Turkey's expectations. In this way, it was possible for Turkey to lay the foundations of a higher education at western standards, to train the teaching staff who would ensure the continuation of this education, and to raise the institutional infrastructure and human resources necessary for raising the citizen, which is seen as a requirement of the modern nation state.

Nevertheless, Turkey became a refuge and a large number of people returned to their homeland or settled in other countries after the war. Financial reasons as well as personal reasons were decisive in this. However, the German immigrants who returned this time mobilised their experiences in the reconstruction of their own countries after the war.

Another conclusion of the study is that Turkey acted with a pragmatist motive rather than a humanist attitude. On the one hand, Turkey gave these people the opportunity to live and work, but the ultimate goal here was not to save them from the oppression of the fascist regime. The aim was to benefit from the knowledge and experience of experts who could contribute to the modernisation process. At the same time, the fact

that fixed-term contracts were made with these people shows that the aim here was to fulfil an existing need and deficiency.

4. DISCUSSION

While discussing the impact of a group of German and German-speaking immigrants to Turkey on Turkish modernisation, it is also possible to have an idea about the general structure of the period. Germany now represents a revisionist foreign policy and a non-democratic identity and sees Turkey as an important regional actor. It uses all kinds of propaganda and tries to influence official and unofficial public opinion in Turkey, where it wants to wage war on its side. In this context, the German colony living in Turkey is important. Turkey, on the other hand, continues to maintain its priorities in foreign and domestic policy. It maintains its relations with Germany within a rational framework, yet continues its current political discourse. For Turkey, which maintains its status quo stance in foreign policy, the construction of a modern nation-state and the modernisation and all kinds of political, economic and social reforms that are necessary for it remain a priority in domestic policy. The study is also meaningful in terms of pointing out the foundations on which the Turkish higher education system, the foundations of which were laid in 1933, was based and the Western, moreover German, influence that still continues today.

KAYNAKÇA

- Adanır, F. (2021). Wandlungen des deutschen Türkei Bildes in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, Ingrid Lohmann (Ed.), *Türken- und Türkeibilder im 19. und 20. Jahrhundert* içinde (s.23-42.) Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt Verlag.
- Aydoğdu, M. (2021). 1939 İngiliz-Fransız-Türk Antlaşmasına Dair Dikkatlerden Kaçan Bir Gerçek: Özel Antlaşmada Yer Alan Erteleyici Maddenin Kaldırılması, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 19(75), 83-100.
- Bali, R. (2005). Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri. Bir Türkleştirme Serüveni, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozay, K. (2001). *Exil Türkei. Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei (1933-1945)*, Münster: LIT Verlag.
- Bütüner, Z. (2015). Rudolf Nodolny'nin Türkiye Büyükelçiliği, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(1), 263-275.
- Dahms, H.J. (2004). Die Türkei als Zielland der wissenschaftlichen Emigration aus Österreich: Ein Überblick., Friedrich Stadler (Hrsg.), *Vertriebene Vernunft: Emigration und Exil österreichischer Wissenschaft 1930–1940*. içinde (s. 62-81), Berlin: Lit Verlag
- Dalaman, C. (2001). Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Emigranten, Erişim: 19 Haziran 2023 <https://refubium.fu-berlin.de/handle/fub188/4612?show=full>
- Dietrich, A. (1998). *Deutschsein in Istanbul. Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956*, Frankfurt: Opladen Verlag.

- Erantepeli, B. (1996). *1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişim Sürecinde Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Erichsen, R. (2005). Das Türkische Exil als Geschichte von Frauen und ihr Beitrag zum Wissenschaftstransfer in die Türkei von 1933 bis 1945, *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, (28), 337-353.
- Erichsen, R. (2016). Deutsche Wissenschaftler im türkischen Exil: Zum historischen Wandel der Anschauungen, Günther Kubassek ve Christoph Seufert (Ed.) *Deutsche Wissenschaftler im Türkischem Exil*, içinde (s.41-49.) Würzburg: Ergon Verlag.
- Gesetz zur Wiederherstellung des Berufbeamtentums, Erişim: 12 Haziran 2023 <http://www.documentarchiv.de/ns/beamteneges.html>
- Guttstadt, C. (2008). *Die Türkei, die Juden und der Holocaust*, Hamburg: Assoziation Verlag.
- Guttstadt, C. (2018). Passlos, Stataatenlos, Rechtlos, Doerte Bischoff ve Miriam Rürup (Ed.), *Ausgeschlossen: Staatsbürgerschaft, Staatenlosigkeit und Exil*, içinde, (s.53-81.), Berlin: De Gruyter Verlag.
- Grothusen, K.D. (1981), 1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarını Türkiye'ye Göçü, *Belleten*, Ekim/1981, 45(187), 537-550.
- Kocattürk, U. (1984). Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 1(1), 6-10.
- Koçak, C. (1991). *Türk-Alman İlişkileri:1923-1939*, Ankara. Türk Tarih Kurumu.
- Konuk, K. (2010). *East West Mimesis. Auerbach in Turkey*, Stanford Press.
- Malche, A. (1984). İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 1(1), 21-24
- Mangold-Will, S. (2014). Deutsche in der Türkei, Erişim: 03 Haziran 2023, <https://www.bpb.de/themen/europa/tuerkei/184978/deutsche-in-der-tuerkei-1933-1945/>
- Mangold-Will, S. (2018). *Begrenzte Freundschaft. Deutschland und die Türkei 1918-1933*, Göttingen: Wallstein Verlag.
- Mazıcı, N. (1995). Öncesi ve Sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu, *Birikim*, (75), 56-70.
- Möckelmann, R. (2006). Exil und Gesundheitswesen:Deutsche Mediziner in der Türkei ab1933, General Konsulat der Bundesrepublik Deutschland, İstanbul: Yeni Beyoğlu Matbaacılık.
- Möckelmann, R. (2013). *Wartesaal Ankara. Ernst Reuter – Exil und Rückkehr nach Berlin*, Berlin: Wissenschafts Verlag
- Möckelmann, R. (2017). Deutschland und die Republik Türkei in der Weimarer und NS-Zeit (1923-1945) Hypothek der Pariser Vorortverträge, Paul Leidinger ve Ulrich
- Hillebrand (Ed), *Deutsch-Türkische Beziehungen im Jahrhundert zwischen dem Ersten Weltkrieg undder Gegenwart*, içinde (99-115), Münster: Lit Verlag.
- Namal, Y. ve Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu 1933, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 27-35.
- Nissen, R. (1969). *Helle Blätter – Dunkle Blätter. Erinnerungen eines Chirurgen*, Stuttgart: Deutscher Verlags Anstalt.

- Neumark, F. (2008) *Boğaziçine Sığınanlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim, Siyaset ve Sanat Adamları, 1933-1953*, İstanbul: Neden Kitap.
- Özdoğan, G. G. (2004). II. Dünya Savaşında Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan Türkizm, Faruk Sönmezoğlu (Der.) *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (s.131-145), İstanbul: Der Yayınları
- Özgiray, A. (1998). Türkiye -Almanya İlişkileri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 5-23.
- Pauli, R., Szirany, J. ve Gross, D. (2019). Vom NS-Opfer zum Initiator der Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler im Ausland. Der Pathologe Philipp Schwartz, *Die Pathologie*, 40(5), 548-558.
- Preusser, R. (2007). Die Stellung des Deutschtums in der Türkei, Sonderauszug aus *Archiv für das gesamte Auslandsdeutschtum 1931*, Frankfurt: Oppenheimer.
- Peukert, H. (2021). Philipp Schwartz Notgemeinschaft. Zur Emigration deutscher Wissenschaftler nach 1933 in die Türkei, Marburg: Metropolis Verlag.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, İstanbul: Der Yayınevi
- Şen, F. (2011). Ay Yıldız Altında Sürgün: Nazi Yönetiminde Türkiye'ye Kaçan Alman Bilim Adamları ve Enst Reuter'in Konumu, *Mülkiye Dergisi*, 36(235), 91-104.
- Şen, F. ve Halm, D. (2010). Exil unter Halbmond und Stern. Herbert Scurlas Bericht über die Tätigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei während des Nationalsozialismus, *Insight Turkey*, 12(1), 245-247.
- Schreiber, G., Stegmann, B. ve Vogel, D. (1984). Der Mittelmeerraum und Südosteuropa. Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt.
- Shaw, J.S. (1993). Turkey and the Holocaust: Turkey's Role in Rescuing Turkish and European Jewry from Nazi Persecution 1933-1945, New York: Palgrave Macmillan.
- Üstün, A. (2003). Zweites Vaterland. Deutsche Chemiker im Türkischem Exil, *Nachrichten aus Chemie*, 51(2), 147-151.
- Widmann, H. (2000), Atatürk ve Üniversite Reformu (çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt), İstanbul: Kabalcı Kitapevi.
- Widmann, H. (1973) Exil und Bildungshilfe. Die deutsch sprachige Emigration in die Türkei nach 1933. Frankfurt: Peter Lang Verlag.
- Widmann, H. (2016). Die Remigration: Impulse aus dem Türkei Exil für die junge Bundesrepublik, Günther Kubassek ve Christoph Seufert (Ed.), *Deutsche Wissenschaftler im Türkischem Exil*, içinde (s.258-270.) Würzburg: Ergon Verlag.
- Wollstein, G. (1980). Rudolf Nadolny: Aussenminister ohne Verwendung, *Vierteljahrheft zur Zeitgeschichte*, 28(1), 47-91.

KATKI ORANI/ CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Oktay HEKİMLER
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Oktay HEKİMLER
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Oktay HEKİMLER
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Oktay HEKİMLER